

tekstom različita je i zavisna upravo od njihovih žanrovskih karakteristika. »Dok je u čistoj zabavnoj priči, ističe Malinovski, socijalni kontekst uzak, legenda ulazi mnogo dublje u plemenski život zajednice a mit vrši najvažniju funkciju.«¹ Budući da se kazivanje o ubijanju staraca ne može u potpunosti žanrovski precizirati njegovu socijalnu i psihološku funkciju je i teže definisati. U tom smislu se može uočiti karakterističan proces žanrovskog preoblikovanja u kome dominantna bajkolikost ukazuje na način transpozicije jednog arhajskog sadržaja u duševno zbivanje. U kazivanju o lapotu možemo, dakle, konstatovati približavanje uobičajene forme predanja bajci kao načinu preinačavanja stvarnosti. Naime, tek u bajci je mogla da dode do izražaja potreba za slobodnijim preoblikovanjem pripovedanja u kome će ono čudesno postati samo po sebi razumljivo. Iskazivajući u ovom preoblikovanju i dalje potrebu za razjašnjenjem porekla i nastanka lapota, predanje je dobilo i elemente neobičnog i čudnog koji su prevazilazili primarni sadržaj. U tom smislu se nasuprot isticanju motiva za ukidanjem hipotetičkog ritualnog događaja ubijanja staraca, do izražaja došli motivi o nužnosti njegovog trajanja u ravni doživljaja. Postajući sastavni deo naše psihe, predanje o lapotu govori i o tome koliko je zapravo njegov sadržaj udaljen od realnog životnog iskustva. Transponovano u bajkoliku formu, predanje je prestalo da bude ono što mnogi smatraju da je zaista bilo. Međutim, u ovoj formi sadržaj ubijanja staraca je sačuvala dimenziju sugestivnog doživljajnog prizora koji poseduje moć neposrednog saznanja, izraženog u načinu prihvatljivog razrešenja latentnog konflikta između pripadnika različitih starih generacija. Preoblikovanje dotadašnjih folklornih sadržaja i formiranje nove sinkretističke celine bajkolikog narodnog predanja iz čije se perspektive i karakter pomenukih konflikta artikuliše i razrešava na jedan sasvim drugačiji način. Kako je, prema Jakobsonu, jedna od bitnijih karakteristika folklor izražena u njegovoj tesnoj povezanosti sa vladajućim kriterijumima, odnosno preventivnom cenzurom određene zajednice, jer se samo sa stanovišta funkcionalnosti za datu zajednicu prihvataju izvesne folklorne činjenice i održavaju pojedini njegovi oblici, predanje o lapotu nedvosmisleno ističe neprihvatljivost ubijanja staraca. Bajkolika idealizacija je zato u najneposrednijoj funkciji negiranja mogućnosti ocebustva kao čina potpuno neprihvatljivog u okviru važećih etičkih načela patrijarhalnog društva.

usmeno predanje između verovanja i umetnosti reči (»blagovijest pripovijest«)

snežana samardžija

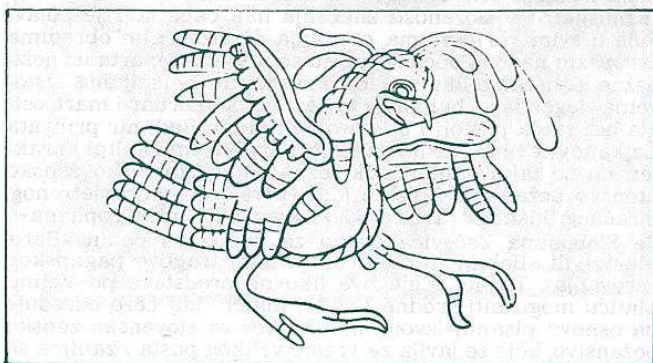
Mišljenja proučavalaca folklor najviše su se razilazila u pitanjima usmenih predanja, počev od termina koji će ih odrediti, preko klasifikacije, do dileme treba li im uopšte pristupiti s književnoteorijskim merilima. Činjenica da su ih i braća Grim i Vuk Stefanović Karadžić izdvojili iz korpusa narodnih pripovedaka, ne isključuje predanja iz usmene proze, već, protiv, naglašava osobnosti ovih jednostavnih oblika.

Predanja se najšire mogu odrediti kao »hibridna forma s umetničkim i životnim funkcijama«, koja se javlja »u tri osnovna načina iskazivanja (kratko saopćenje, memorat, fabulat)«. Kompozicijski i stilski najčešće su jednostavna kratka, jednoepizodična, izložena uz emocionalnu angažovanost pri objašnjavanju porekla stvari, istorijskih reminiscencija ili tajanstveno-numinoznog. Osnovna odlika predanja je verovanje u istinitost kazivanja ili doživljaja i »tendencija razjašnjavanja uvek pomoću usvojenih motivskih shema u narodnom verovanju i tradiciji«. U neprekidnom odnosu sa ostalim usmenim vrstama predanja mogu biti izuzetno aktivni elementi pripovedanja, koji se uklapaju u strukturu bajke, epske ili lirske pesme ili u formulaciju poslovice i zagonetke, kao tradicijski kod koji nosi odgovarajuću informaciju i poruku (vila, vetšica, zmaj, krilati konj). S druge strane, predanja ukazuju na različite obredne i kultne radnje, ali se ta relacija ne može uvek pratiti jasno i pouzdano. To su upravo odnosi koji pokazuju polisemiju folklornog teksta, ne moraju se isključivo razmatrati kao posledica geneze usmenih vrsta, već kao proces međusobnog označavanja rituala, mita i narativa.

Kompleksnost predanja kao kategorije narodne proze može se pokazati analizom jednog teksta i njegovih varijanta, uprkos nedovoljnosti takvog postupka za rasvetljavanje čitavog sistema. Mogućnost izlaganja određenog sižea na nekoliko jezika – od govornog izraza do priče o životu i od samostalno obrađenog predanja do segmenta iskorišćenog i uslovljenog strukturom bajke, ukazuje na složene procese povezivanja i načine trajanja ne samo usmenih umetničkih oblika, već i čitavog kompleksa verovanja.

Upravo je to slučaj sa jednostavnim sižeoem o babi i jarićima okamenjenim u planini, koji je sačuva u varijantama sa različitim terena iz različitih vremenskih perioda, od različitih zapisivača i u dva oblika od istog zapisivača. Po mnogim arhaičnim elementima upućuje na signifikativni odnos »sa neakvim kompleksom mitova i rituala koji takođe imaju svoj smisao«, ali pokazuje i kako se značenja tokom vremena gube ili zamenjuju, te kojim se sve elementima može uticati na izmenu žanra, a koji se segmenti sa novim funkcijama mogu koristiti u procesu pripovedanja.

Ovaj internacionalni motiv [AaTh388C] veoma veoma je rasprostranjen na našem terenu i u najvećem broju obrade predstavlja samostalno izložen drugi segment navedene varijante iz Arne-Tomsonovog indeksa. Vuk je priču o okamenjenoj babi iskoristio kao ilustraciju leksičkog fonda, pri potpunijem objašnjavanju govornih i frazeoloških konstrukcija i u tumačenju »običaja o različnijem praznicima«. U njegovim zapisima predanje je vezano samo za određeni vremenski period (početak marta, Blagovesti), dok se u kasnijim zapisima lokalizacija proširuje i na teren – neposrednu oko-

1. Rečnik sprskohrvatskog književnog jezika, Novi Sad, 1971, pod: predanje; M. Bošković – Stulli, Usmena književnost, Zagreb, 1978, 25; Rečnik književnih termina, Beograd, 1986, pod: predanje, 594 – 595.
2. V. Radovanović, Narodna predanja o ubijanju starih ljudi, Glasnik Skopskog naučnog društva, knj. VII – VIII, Skoplje, 1930; S. Trojanović, Lapot i prokletije u Srba, Iskra, 1898; J. Dokić, Kroz naselja Severoistočne Srbije, Banata i susednih krajeva, istorijsko etnografska zapažanja, Beograd, 1934; M.S. Filipović, Različita etnološka grada iz Rame, Bilten za proučavanje folkloru u Sarajevu, II, Sarajevo, 1953; Isti: Običaji i verovanja u Skopskoj kotlini, Srpski etnografski zbornik, knj. LIV, Beograd, 1939; Isti: Donji Birač, Glasnik Etnografskog muzeja, knj. XV, Beograd, 1940; M.S. Filipović i P. Tomić, Gornja Pećinja, Srpski etnografski zbornik, knj. LXVIII, Beograd, 1955.
3. V. Čajkanović, Mit i Religija u Srba, Beograd, 1973; 114 – 120; B. Drobnjaković, Etnologija naroda Jugoslavije, Beograd, 1960, 130 – 133.
4. K. Levi – Stros, Divlja misao, Beograd, 1960, 130.
5. D. Drobnjaković, Ibid.
6. P. Vlahović, Običaji, verovanja i praznovjerice naroda Jugoslavije, Beograd, 1972, 16 – 18.
7. V. Smiljanić, Psihologija starenja, Beograd, 1979, 148.
8. V. Čajkanović, Ibid; S. Trojanović, Ibid.
9. V. Ja. Prop, Folklor i Stvarnost, Moskva, 1976, 258.
10. V. Čajkanović, Stara srpska religija i mitologija, neobjavljen rukopis, Arhiv SANU.
11. K.G. Jung, Fenomenologija duha u bajkama, u knjizi: Arhetipovi i kolektivno nesvesno, Prinстон, 1977.
12. M. Liti, Proučavanje bajki, Savremenik, br. 7 – 8, Beograd, 1986; 30; M. Bošković – Stulli, Usmena književnost, 25.
13. B. Malinovski, Magija, nauka i religija, Beograd, 1971, 105.
14. Ibid, 106.
15. R. Jakobson, Folklor kao poseban oblik stvaralaštva, Izraz, 5, 1978, 610.

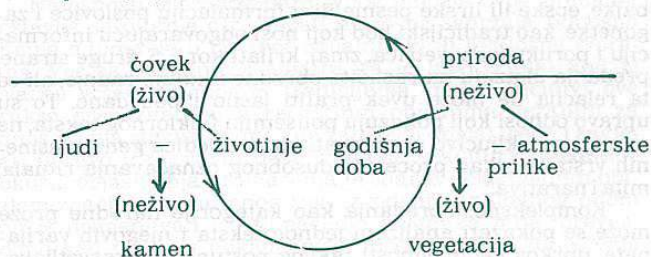
linu pripovedača. Time se priča o babi i jarićima može uvrstiti u etnološka predanja, tumačenje određenih toponima, pri čemu se ponavljaju i čuvaju osnovni elementi priče. Ovi elementi, zajednički za sve varijante, ujedno se mogu posmatrati i kao višeznačni, jer su u prvobitnoj funkciji mogli biti direktno povezani sa obrednom radnjom. Vremenom izgubljena veza rituala i teksta, može se manje ili više uspešno rekonstruisati, ali je jačina nove funkcije potisnula prvobitna značenja, tim pre što se složeno transformisao i kulturni nivo i celokupna sredina u kojoj živi tekst. Postojeće značenje tako predstavlja skup različitih mogućih predstava sa svim promenama u dijahronoj ravni, ali ne određuje i završnu tačku u evoluciji simbola ili motiva.

U konkretnom slučaju, tekst pod brojem pet može se označiti kao »minimalna invarijanta«, koja sadrži elemente zajedničke svim navedenim varijantama, ali istovremeno otvara mogućnosti povezivanja predanja sa starim obrednim radnjama. Objašnjenje značenja »babine huke« je jednostavno saopštenje u sukobu čoveka i prirode (»baba rekla veljači«), koje, potpuno redukovano, ne razvija posledicu ovog sukoba. Uprkos maksimalnom sažimanju priče, u trenutku beleženja sekundarna arhaičnost elemenata sačuvala je i moguću vezu sa iskonskim stočarskim praznikom: »moji jarićići pedljorošćići, janjčići kolorošćići, voliči teljišćići«. Neobičajena konstrukcija prideva umnogome podseća na neke elemente lirskih obrednih pesama. Tako koledarska pesma pri izricanju dobrih želja domaćinu koristi isti postupak građenja prideva:

»Sve volove *vitoroge*...
Sve konjice *putonoge*...
Sve ovčice *svilerune*...« (Vuk, I, 189, 6–8–10).

Među mitološkim pesmama takođe se pojavljuje slično građenje epiteta: »Ko ti dade mlade voke
Mlade voke *vitoroge*...« (Vuk, I, 238, 2–3).

Nezavisno od jasne podudarnosti stilskih postupaka, i u obrednim pesmama i u zapisu iz Visokog osnov pevanja/pripovedanja čini odnos čoveka i prirode, koji je u konkretnim proznim tekstovima antagonistički. Element sukoba prirodnih sila i čovekovih moći ne razvija se u minimalnoj invarijanti, ali se podrazumeva u sintagmi »udri sila na silu«. U svim ostalim varijantama babino obraćanje februaru ima naglašenu provocirajuću intonaciju. U nekim zapisima (broj 1a, 1b, 2, 4, 6) ovo obraćanje insistira na elementima opscenosti, a negde (broj 8) je trijumf saopšten ublaženo. U jednostavnoj strukturi priče, u navedenim zapisima, osnovna realizovana opozicija je čovek: priroda.

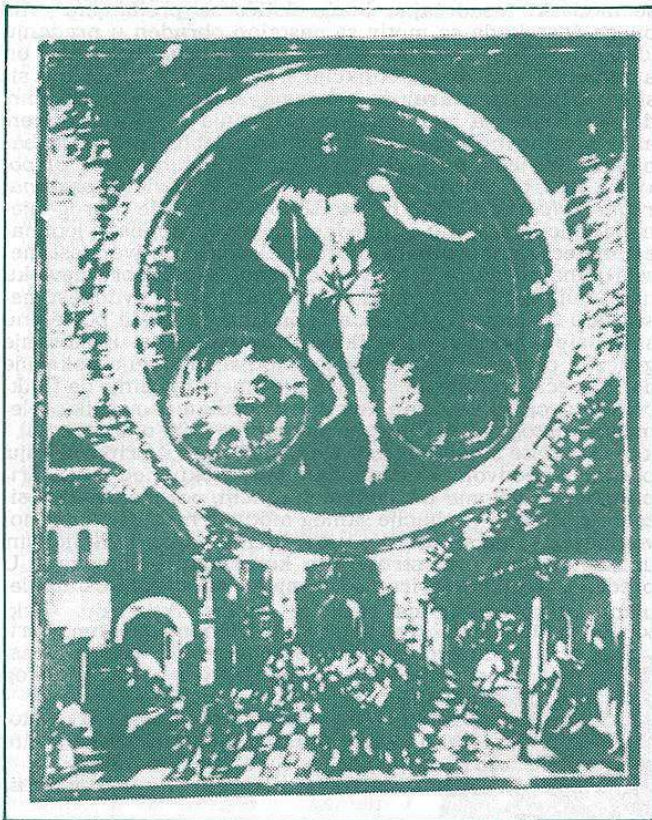
Potpuno zatvoren krug omogućen je transformacijama i povezivanjem elemenata koji omogućavaju život, a nalaze se u komplemetarnom odnosu. Upravo se u agrarnim kulturnim mitovima Sredozemlja odražavaju pojave cikličnosti u prirodi. I dok u prvom segmentu čovek trijumfuje svojim iskazom, nastavljanjem pripovedanja priroda pobeđuje akcijom. Pozadina celog »dogadaja« je, pri tom, moguća prirodna pojava, a samo pripovedanje pokazuje kako se doživljavaju prirodni uslovi. »Odnosi čoveka sa prirodnim sredinom igraju ulogu predmeta mišljenja (...) čovek ih ne opaža pasivno, on ih razlaže – pošto ih je prethodno sveo na pojmove...« varijantama predanja o okamenjenoj babi i jarićima moguće je uspostaviti grupe označavajućih i označenih pojmova.

I baba	– ljudi
II jarići	– sfera ljudske delatnosti
III selo, planina	– zemlja
IV meseci	– viša sila
V vetar, mraz	– sfera delatnosti više sile
VI sneg, kiša	– nebo
1. babino obraćanje	– opscenost, skarednost
2. akcija meseca	– pristojnost, uzvišenost

Zanimljivo je da osam paradigmatičkih nizova nastalih u ovom slučaju umnogome odgovaraju formuli koja se dobija strukturnom analizom dodolskih pesama¹¹, čija je praktična namena jasno sačuvana, kao i direktna veza sa obrednom radnjom. U osnovi, čovek izaziva prirodne pojave, ali dok je u obrednoj pesmi imitovanje u funkciji čoveka podređenog prirodi, u proznom tekstu čovek nastupa kao superioran. Takav stav identičan je kršenju zabrane, provociranju prirodne sile, odnosno božanstva, i uvek ima za čoveka tragičan ishod, bilo da se razvija u formi lirske pesme, mita ili modifikovanom obliku kao u konkretnom predanju. Devojka koja svojom lepotom prkosi suncu (»Jarko sunce, lepša sam od tebe«), mora biti kažnjena, lice će joj preplanuti, a bog će joj podariti ludu sreću. U savršenoj kontaminaciji paganskog i hrišćanskog sistema, kazna ne mimoilazi pobunjenog čoveka: »Setiće se, kom' se protivila.« (Vuk, I, 418). Razmatrajući religiju Srba i Hrvata, Natko Nodilo je sudbinu okamenjene babe iz našeg predanja uporedio sa tragičnom Niobom iz grčkog mita, koja takođe izaziva gnev bogova nepromišljenim hvalisanjem. U osnovi obe povesti za Nodila je »suncani mit, koji se odigrava kroz prvo doba godišnje, pri odvoju zime i ljeta«¹². Međutim, upravo takva situacija u kojoj se zima vraća da okameni prirodu i uništi letinu i stoku mogla je razviti i zahtevati obrednu žrtvu. Tako se priča o babi i jarićima može objašnjavati ne samo elementima starog solarog mita, nego i otkrivanjem značenja zaboravljenih kulturnih radnji. U tome posebno zanimljiv element predstavljaju životinje koje baba vodi u planinu. U čitavom nizu rituala jarac se pojavljuje kao žrtvena životinja: da bi se spasli od kolere Indusi su izgonili iz šume jarca, u Pečenjcu se pri jednom ozidivanju kuće prineo crni jarac, vrhovnom germanskom bogu Toru, koji vlada gromovima, žrtvovan je jarac dok su Vodanu kože bile svete životinje.¹³ Mladi rogovi jarića simbolično mogu predstavljati oblik meseca, koji »reguliše« plodnost ljudi, životinja i bilja¹⁴, te bi se time predanje moglo dovoditi u vezu i sa lunarnim mitom. Ovome bi u prilog išao i sam siže predanja – pretvaranje živih bića u kamen, što se takođe uključuje u kult plodnosti, jer u mnogim religijama kamen označava naklonost boga plodnosti. U mitovima različitih indijanskih plemena dovoljno je da žena proguta kamen pa da zatrudni, a zanimljivo je da se boginja vegetacije označava kao Starica – Koja – Nikada – Ne Umire.¹⁵ Bliskost božanstava smrti podzemlja i plodnosti, takođe je zajednički element svih religija¹⁶. U tom kontekstu zanimljivo je razmišljati i o složenosti značenja lika babe koji se pojavljuje u svim varijantama predanja. U prolećnim obredima evropskih naroda obeležavali su se prvi dani marta uz neizbežno korišćenje lika starice u različitim funkcijama.¹⁷ Istovetna »legenda« o babi koja je, razljutivši februar i mart, ostala bez stada postoji i u Provansu.¹⁸ Milan Budimir prihvata Čajkanovićeveva zapažnja da termin »baba« ima kulturni karakter, da se tako eufemistički označavalo starinsko žensko htosno božanstvo, koje se kao »personifikacija vjetrovog, mračnog, kišnog« javlja kod »slovenskih Indoevropljana«¹⁹. Za Slobodana Zečevića nazivi za nepogode poput »Baba Marta« ili »Babini jarići« predstavljaju trgovu paganskog verovanja²⁰. Taj lik i njegove likovne predstave po Vojinu Matiću mogu biti srodne Velikoj majci²¹. Luj Leže određuje na osnovu pisanih izvora ime Mokoš za slovensko žensko božanstvo, koje se javlja za vreme velikog posta i zanima se životinjama²². U našim krajevima veliki broj paganskih svetkovina bio je posvećen stoci, ali su se po novim kulturno-istorijskim okolnostima uključili u praznike hrišćanskog kalendara. Dani posvećeni brojnim svecima praćeni su određenim zabranama, a među tabuisanim radnjama je i gonjenje stoke u planinu. Njihovo kršenje moglo je dovesti do »neželjenih posledica za blago«²³. Zanimljivo je da se pripovest o zamrznutim jarićima, ali i govedima koja skapavaju od vrućine, povezuje sa hrišćanskim praznikom Blagovesti. U procesu hristijanizacije lako se mogao paganski praznik posvećen božanstvu plodnosti dovesti u vezu sa danom kada je Bogorodica »primila blagu vest o začecu«²⁴. Petar Skok u osnovi izvedenice »blagovesti« nalazi sveslovenski pridev blag, blaga, čije je najstarije značenje »dobar«, ali označava i »sermiju, stoku«, a kod Arbansa u izvedenici »blegturn« ima značenje »pastir«, sem toga pridev »blag« je značio i »kad se može meso jesti«, od čega potiče »blažan« u značenju »mrsan«²⁵.

Svi ovi elementi ukazuju na mnogoznačnost osnovnih segmenata predanja o zamrznutoj babi i jarićima. Ona su se vremenom preplitala i modifikovala, ali je sam siže bio zanimljiv za auditorijum u dugom vremenskom rasponu i na širokom terenu. Priča čije se početno i potpuno praktično značenje zaboravilo, zadržala je osnovnu funkciju objašnjavanja. Međutim, objašnjavanje nije više moglo imati prvostepeni značaj, jer se i obred, ili kulturna radnja čije je pravilo

predstavljala, potpuno izgubio. U drugostepenoj ulozi, objašnjava se pojavilo, u izvornom kontekstu, za tumačenje određenih lokaliteta. Otuda se u najvećem broju varijanata pripovedanje završava uveravanjem u istinitost ispričevanog, pozivanjem na svedočanstvo koje postoji, koje predstavlja materijalni dokaz priče – kamenje na Vragopeč – planini blizu Ljubotena, iznad sela Sirminin na putu za planinu Dve Uši, Grlo od Jerine kod Peći, do postepene delokalizacije »u nekakvoj planini (gde se to dogodilo)«. Drugi oblik tumačenja povezan je sa određenim periodom u godini: »uzajmica«, »babini i dedovi dnevni«. Konfiguracija tla i klimatske prilike poslužile su kao »oslonac« za novi oblik starog verovanja. Umesto utvrđivanja »granica širenja ove predaje«, pre bi se moglo govoriti o terenu njenog početnog oblikovanja, odakle ona ipak prelazi regionalne okvire. Ovaj proces nije ništa jednostavniji od onog kojim se, dvostruko vezana za godišnje doba i određeni lokalitet, priča o okamenjenoj babi oslobodila starih kultno-mitskih institucija i osamostalila kao književno oblikovana, autonomna celina. »Taj zagonetni skok iz obreda, kulta i mita u književnost nije do danas, uspr-

kos svim pokušajima, u svojoj suštini objašnjen. Tekstovi navedenih varijanata zanimljiviji su, pri tom, i za rasvetljavanje postupaka kojima se određeni size mogao oblikovati različito u okviru jednog žanra i prema zahtevima raznih žanrovskih sistema. Iako ima samo jedan motiv, iako je kazivanje zgusnuto u jednu epizodu, priča se realizuje u zavisnosti od samog kazivača, ali ukazuje i na međusobnu upućenost usmenih žanrova. Pri tom, hronološki stariji zapisi pokazuju veće udaljevanje od zahteva predanja no vremenski bliže varijante. Tekst iz Vukovog zapisa u »Životu i običajima naroda srpskog« zadržava osnovne strukturne segmente predanja, počev od uvodne formule (»pripovijedaju«) do izlaganja događaja. Ali, neodređenost na kojoj se insistira (nekakva baba, nekoliko dana, nekakvoj planini) umanjuje uobičajenu doživljajnu sferu narodnog predanja. Neobično i nesvakidašnje mnogo se više vezuje s jedne strane za pripovedanje o prirodnoj realiji, a s druge unosi neimenovanjem nosilaca radnje, a posebno neodređenosti prostora dešavanja, elemente koji su svojstveni bajkama. U završnom segmentu priče tragična sudbina junaka izvedena je potpuno u skladu sa zahtevom sumornosti, intenziteta i unutarnje napetosti predanja. Izvirući u ovom slučaju iz prirodne realnosti, predaja završava »nerazjašnjenom disonancijom, tj. ona zapravo i ne završava«. Kratkoća samog teksta i zaboravljanje njegove prvobitne namene otvara potrebu za »popunjavanjem praznih ćelija, asimilacijom pozajmljenih tekstova«. Kod

Vuka, (u varijanti označenoj 1a) ovaj postupak ne zadire u proširivanje same priče, ali je uspostavljen davanjem različitih verovanja vezanih za Blagovesti (koje radnje treba obaviti da bi se otkrile veštice, strah od zime, pretnja Marta). Međutim, u varijanti broj 6, samo pripovedanje i objašnjavanje situacije se proširuje. Segment o februarovoj odluci da babu kazni, uključuje i jednostavno psihološko nijansiranje (»mu padnalo krivo«) i razvijeno pripovedanje o dobijanju dana od marta. Kao što se, na primer, nebeska tela pojavljuju u bajkama otelotvorena i poistovećena sa ljudima i njihovim delatnostima (»dode k sunčevoj majci i nade je gde peć žari...«, Vuk, SNP, 1853, 10), tako se i u Tanovićevoj zapisu pojavljuju februar i mart: Sečko »utide pri baba Marta, što si deriše nekuja krava, i fati da se mole...«. Novi element u funkciji proširivanja pripovedanja je opis ne vremena. Dat izuzetno dinamičnim kazivanjem, on može predstavljati i samostalnu celinu, koja funkcioniše i van konkretnog teksta, a posebno se ne uklapa u zakonitosti predanja: »Ka si duna Sečko edin vetar i dož, ka si zafati edna lapavica, hej more, hej, čuvek ud studeno uf mišiji dupki da sa napika«. Ovaj segment svojim dijalekatskim osobenostima otkriva i stilski postupak pripovedača i doprinosi ekspresivnosti izraza, čime se intenzivira uverljivost pripovedanja, ali istovremeno i dezintegriše zahtev sažetosti" etiološkog predanja. Ovim »intervencijama« pripovedača i zadržavanjem na detalju koji u ostalim varijantama nije uopšte razvijen, takode se odstupa od zakonitosti žanra. Uobičajeno je da se »sve predmetno podređuje (...) radnji; nikad atributi ne postaju ukrasnim prirječicama koje bi predmet kao takav izdigle iz radnje...«. Uspoređujući pripovedanje o centralnom događaju i šireći pričanje opisivanjem sporednih, pratećih situacija, pripovedač i dalje »uvlači slušaoca kao svjedoka svoje istine«. Međutim, istovremeno se odvija i proces koji vodi dezintegraciji predanja, jer pripovedač postaje bliži pričaoču npr. bajke, on dovodi sebi u svest samo zbivanje i počinje da ga oblikuje, pojašnjavajući one elemente koji su do tada izgledali potpuno samorazumljivi. Time se promenio »izvorni stav pripovedača predaje« kao »neosvještena ovisnost o jednoj društvenoj namjeri koja se pounutrlila u oblik individualne potrebe«. Njegova namera, sem objašnjavanja pojave, određenog lokaliteta i slično, uključuje potrebu za pripovedanjem, što direktno menja i samu strukturu prvobitnog teksta, a postepeno vodi ka izmeni funkcija ostalih elemenata priče. Naizgled nebitno proširivanje odražava se posebno u nivou semantičkih segmenata teksta. Inače maksimalno redukovane funkcije likova i odsustvo prave akcije čine da i morfološka osnova predanja bude veoma jednostavna. U varijanti broj 1a uslovno se mogu označiti uprošćene i strukturno nerazvijene funkcije:

- a) junak napušta kuću (↑) / = baba odlazi u planinu/
- b) kršenje (postojeće – neizrečene) zabrane (q) / = ruganje višoj sili/
- c) protivnik (viša sila) nanosi štetu – kažnjava (X) / = okameni babu/
- d) pripovedačevo uveravanje u istinitost/

Tanovićevo zapis, međutim, uprkos minimalnim intervencijama pripovedača, uvodi sasvim drugačiji odnos među likovima i njihove funkcije se preosmišljavaju. Delokrug protivnika i žrtve se, potpuno remeti, jer se februar pojavljuje u ulozi žrtve kojoj je naneta šteta ruganjem, on kreće da traži pomoć, dobija »čarobno sredstvo« i pobeđuje protivnika. Zbog toga se nijedna od ponuđenih Propovih funkcija ne može primeniti, čak ni uslovno. To direktno upućuje na osobenost predanja, koje se mora posmatrati kao samostalna kategorija, kojoj je »potrebno tek otkriti strukturu i u njenom okviru pratiti ponovljeni redosled funkcija«.

Još jedna mogućnost proširivanja, odnosno nastavljanja pripovedanja prisutna je u varijanti pod brojem 7. Iako nije zabeležena u izvornom obliku već uz intervenciju Stevana Dučića, tekst koji objašnjava izreku »Sjever babin dever«, pokazuje postupak koji je često iskorišćen u drugim usmenim proznim vrstama. Ovakvo pripovedanje veoma je slično nadovezivanju epizoda o podvizima trojice braće u bajkama, ali je još češće u postupku razvijanja kompozicije priče o životinjama. Nakon završenog izlaganja o sudbini babe, pripovedač po principu verižne sheme uvodi novi lik: »Na tri dana za njom digao se i ded...«, ali tu ujedno i prekida moguću lanac događanja. Nedovoljno razvijeni navedeni primeri mogućeg proširivanja siza ipak ne ugrožavaju žanrovsku opredeljenost teksta, jer su sve intervencije podređene elementarnim odlikama predanja. Međutim, to nije slučaj sa zapisom koji je u svojoj zbirci pripovedaka objavio Vuk Vrčević, 1855. godine.

Nezavisno od mogućnosti da ga je Vrčević na osnovu folklorne građe sam napisao, ovaj tekst najbolje pokazuje da

»svako značenje ima i svoju individualnu dimenziju«, odnosno kako »spoznajnu vrijednost umjetničke poruke (...) tvori i njezina sposobnost narušavanja normi na osnovu kojih su dotad bile struktuirane poruke takve vrste«. Narušavanje norme, u ovom slučaju odvija se u značenjskoj dimenziji, dok je plan sadržaja i plan izraza samo delimično modifikovan. Izmene su pri tom, ma kako i u ovom slučaju neznačajno izgledale, bitno uticale na preosmišljavanje osnovnih semantičkih segmenata, koji su pri tom potpuno zadržali svoje pozicije u sintagmatskim nivoima teksta. Na planu izraza svi elementi pripovedanja sačuvali su pozicije koje imaju u ostalim varijantama. Uvodna formula predanja takođe je klasično iskorišćena – »mnogi govore«; opsceno obraćanje martu čak je pojačano nepristojnim gestovima (»počne davati roge«). Sem »šjevera« i Marta uvodi se u iskaz još jedan tradicijski kod formiran kontaminacijom paganskih i hrišćanskih predstava – »mali Đuro«. Jarići koje baba odvodi u planinu zadržavaju složeni epitet »petorošćići«. Vremenska lokalizacija ostala je nepromenjena – Blagovesti. Međutim, u tekstu Vrčevičeve zbirke finalni segment odstupa od ostalih varijanata. Baba se spasava i novom izjavom direktno remeti uobičajenu semantičku korelaciju sa ostalim segmentima. Kao opozicija istinitosti predanja naglašenoj tradicionalnom formulu »mnogi govore« pojavljuje se sintagma »bogme ljudi lažu«, čime se direktno poništava modelativna funkcija početka. Završni segment suprotstavljen je prethodnom, jer potpuno remeti uobičajeno značenje i očekivan kraj pripovedanja. Završetak priče iz Vrčevičeve zbirke rasprskava napeto izlaganje o sukobu čoveka i prirode sa tragičnim ishodom za čoveka i dokumentovanje istinitosti izlaganja. Umesto toga, u segmentu kojim se priča završava negira se očekivano i daje mu se blaga humoriistička intonacija, građena na uspostavljanju paralelnih situacija:

mnogi govore	– lažu
nema zime posle Blagovesti	– da je zima prošla
baba kreće u planinu	– baba beži kući
tera jariće	– bez jarića
daje »roge« martu	– »duhajući u ruke«.

Iako je završni segment znatno kraći od prethodnog, on postaje smisaoni centar priče. Opscenost izraza i lik babe gube značenja koja su imala u predanju i koriste se na način tipičan za smehovno narodno stvaralaštvo i šaljivu priču (»Baba na poklade u kolu«, »Baba na panaduru«, »Devojka, magare i baba«, »Baba i smrt«; »Klinčorba« itd.)¹⁰ Zakonitost predanja potpuno je potisnuo zahtev žanra šaljive narodne pripovetke u skladu sa procesom javljanja »nove« forme »ne radi toga da izrazi novu sadržinu, nego da zameni staru formu koja je već izgubila svoje umetničke osobine« ili za koju se smanjilo interesovanje sredine. Kraj ove varijante, pri tom otvara još jednu zanimljivu vezu usmenih vrsta.

»Blagovijest pripovijest« kao sintagma koja nosi određena značenja i koja je organizovana gramatičkom rimom, može da bude i potpuno samostalna. Tipično za narodne poslovice i izreka i ovde dolaze do izražaja »smisaona i melodično-zvučna isticanja rimovanih reči«. Upravo se takva konstrukcija nalazi među poslovicama i drugim u običaj uzetim rečima koje objavljuje Vuk Karadžić. Zanimljivo je da Vuk ovaj izraz tumači – objašnjava tekstom predanja, koje je donekle redukovano i potpuno je izgubilo segment uveravanja u istinitost. Sem toga, Vuk smatra »da je ova poslovice ostala od one pripovijetke...« čime nedvosmisleno ukazuje na proces sažimanja tekstova i razvijenih struktura u govorni izraz i mikrostrukturu. Određeno verovanje, određena priča asimilovali su se i u konačnom ishodu postali idiom, koji pri tom funkcioniše sa odgovarajućim značenjima isključivo u jednoj lokalnoj tradiciji, ali i u njoj može vremenom nestati. »Bilo gde i bilo pod kakvim uslovima da se poslovice pojavljuju, ona uvek sadrži pozivanje na staro iskustvo i formulaciju nečeg što se može primeniti na nova iskustva.« Međutim, izraz ili poslovice tipa »Blagovest-pripovest«, »Zaludu kao Petronije na Braiče« i slično iskazuju »ne samo princip već i nužni proces razmišljanja radi (njihove) primene«, i u tom slučaju imaju veoma suženu upotrebu. Upravo je stoga moguć i obrnut proces, razvijanja priče koja će pokušati da objasni ono što je nejasno, što se zaboravilo, uz bezbrojne mogućnosti udaljavanja od prvobitnih značenja i funkcija.

Još jedan proces aktualizacije folklorne građe moguće je uočiti u navedenim varijantama predanja. To se delimično odnosi na varijantu broj 6, a posebno na tekst pod brojem 8, u kojem elementi svakodnevice, odnosno zadržavanja

na realijama, približavaju predanje pričanju o životu. Mirno i distancirano pripovedanje u varijanti koju je zabeležila Maja Bošković – Stulli samo delimično zadržava osobenosti usmenog predanja. Priča o svakodnevnom događaju mogli bi započeti identično »Javila baba stado od glavice, bila veljača sve lopa, topla...« Elementi na kojima se predanje temelji su potpuno ublaženi: »a jedna baba narugala se veljači«, »a, veljača zajmila u marča 13 dana« i već činjenicom da se slušalac ne uverava u istinitost pozivanjem na određene kamene oblike, otkriva se i stav pripovedača. Predanje se podredilo pričanju o mogućem iskustvu vezanom za krug uže zajednice i otvorilo put kojim »konkretan događaj i poznati motiv do te mjere međusobno srastu da se više i ne zna dali je u pitanju pričanje o životu ili tradicijska folklorna priča«. Realija iz života – hladno vreme u martu i moguća situacija da čovek bude zavejan dominiraju u kazivanju like Krpan, koje se i završava realistički – sneg »pomete« babu i jariće, a fantastična metamorfoza potpuno je istisnuta.

Upravo taj element fantastike, u kojem odrđeni period godine, »baba Marta« okameni babu i jariće, izvan konteksta predanja mogao je biti posebno zanimljiv za bajku, koja se motivski i sadržajno inače dotiče sa predanjem. Ali, onoga časa kada se motiv samostalno obrađen u predanju (okamenjivanje) iskoristi u svezi sa drugim motivom, on automatski vrši drugu funkciju i, uklapajući se u novi sistem, dobija odgovarajuća značenja. Zanimljivo je, pri tom, da se u bajkama sposobnost pretvaranja čoveka u kamen, ali i neminovno vraćanje u pređašnji oblik, pripisuje babama (»Tri jegulje«, V. S. Karadžić, *Srpske narodne pripovetke*, 1853, br. 29; »Brat i sestra«, V. Čajkanović, *Srpske narodne pripovetke*, 1927, br. 24). Uklapljeni u siže o progonjenoj devojci pojavljuju se u jednoj makedonskoj bajci jedanaest meseci i njihova baba Marta (»Devojčica i dvanaest meseci«), na isti način u češkoj narodnoj bajci dobru devojku nagrađuje, a mačehu i njenu ćerku kažnjavaju dvanaest meseci, a u Grimovoj bajci kada baba Hola protresa posteljnu sneg »sipa« po svetu. Bez ikakve pretenzije na utvrđivanje geneze i procesa rasprostiranja motiva, analogija pokazuje da »ulazeći u konkretni siže, svaki elemenat počinje da funkcioniše dvojako kao član nekakve paradigme, »rečnika« elemenata datog žanra (i to značenje on ne gubi u kontekstu), i kao član date sintagme, kao elemenat sižea u pripovedanju, postajući neodvojiv i neophodan deo celokupnog lanca pripovedanja, u kome on dobija drugačiji, određen datim sižeo, smisao«. Varijacije samog motiva i mogućnosti njihovog povezivanja sa ostalim upravo čine bajku dinamičnom, uprkos čitavog niza strukturno konstantnih elemenata. U predanju je takvo variranje smanjeno, ali se zato ostali elementi pripovedanja na različite načine aktiviraju. »Uski točno omeđeni sadržaj sa svojom utvrđenom shemom, s prividno malim mogućnostima dopuna« može razviti »raskošno obilje variranja, domišljanja, često i potpuno novog osmišljavanja događaja.«

Varijante predanja o okamenjenoj babi, uprkos velikoj sličnosti, istovremeno ukazuju i na različite postupke kojim se moglo organizovati pripovedanje o istom motivu.

U najopštijem smislu ovi bi se postupci mogli odrediti kao:

- 1) sažimanje priče u govorni izraz – poslovice,
- 2) objašnjavanje govornog izraza – poslovice razvijenom pričom,
- 3) delokalizacija + verovanje u istinitost ispričevanog,
- 4) lokalizacija + uhošenje elemenata anegdotskog kazivanja,
- 5) zamenjivanje čudesnog pripovedanjem o mogućem događaj iz života,
- 6) dezintegracija predanja naporedo sa integracijom šaljive priče,
- 7) razvijanje pripovedanja uvođenjem novih lica prema principima verižne sheme,
- 8) uključivanje određenih motiva (ili predanja kao celine) u bajku,
- 9) zadržavanje mogućeg prvobitnog obrednog značenja i kombinovanje stiha i proze.

Nemoguće je, pri tom, insistirati na uspostavljanju hronološkog redosleda ovih postupaka. Još je teže rekonstruisati pravce kojima se iz praktičnog i utilitarnog konteksta izdvojio umetnički tekst kao samostalan, iako bi etnologima i antropolozima ova priča u krugu varijanata i niz drugih žanrovski odgovarajućih mogla poslužiti za takva ispitivanja. Svakom od navedenih postupaka mogla bi odgovarati po jedna varijanta priče, ali je teško pouzdano odrediti da li je takvo razvijanje sižea i poimanje predanja posledica kulturno-istorijskog trenutka, terena, interesovanja sredine ili

afiniteta kazivača, mada je najverovatnije neprekidno sadejstvo sva četiri činioca. Posmatrani nezavisno od konkretnih tekstova, ovih devet mogućnosti korišćenja pripovedačke građe kao da pokazuju osnovne tokove kretanja svih usmenih prozih vrsta. Ma kako jasno i precizno određene, prozne »vrste nisu vječne konstante i pojedina priča može da pređe iz jedne vrste u drugu«. Svi elementi pripovedanja, svi strukturalni segmenti priče moraju se, pri tom, posmatrati kao »dinamične konstante«, koje na najbolji način osvetljavaju estetiku istovetnosti. U usmenoj umetnosti reči, u jednostavnim oblicima, koncentracija misli, raznoliko aktiviranje narativnih struktura, sistemi značenja nisu ništa manje složeni od onih koji se pronalaze u delima pisane književnosti.

- 1 M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podeli vrsta usmene proze*, VI međunarodni kongres slavista u Pragu; Radovi Zavoda za slovensku filologiju, sv. 10, Zagreb, 1968, str. 27–40; M. Bošković-Stulli, *O terminologiji hrvatskosrpske narodne pripovijetke*, Treći kongres folklorista Jugoslavije, Cetinje, 1958, str. 127–149.
- 2 M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja – Volkssage*, str. 34.
- 3 *Narodne pripovijetke*, Matica hrvatska, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26, Zagreb, 1963, predgovor M. Bošković-Stulli, str. 11.
- 4 N. Milošević-Dordević, *Pregled prozih oblika naše usmene književnosti*, Književna istorija, XIV, 53, 1981, str. 34–35.
- 5 G. A. Levinton, *O problemu proučavanja pripovedačkog folklor*, Književna kritika, br. 3, 1979, str. 54–68.
- 6 U dodatku su priloženi tekstovi varijanata radi što potpunijeg uvida u njihove sličnosti i odstupanja.
- 7 G. A. Levinton, nav. studija, str. 64.
- 8 V. Stefanović Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knjiga I, Prosveta, Beograd, 1975.
- 9 E. M. Meletinski, *Poetika mita*, Nolit, Beograd, 1984, str. 222.
- 10 K. Levi-Stros, *Divlja misao*, Nolit, Beograd, 1978, str. 142.
- 11 I. Kovačević, *Semiotologija rituala*, BIGZ, Beograd, 1985, str. 86–88.
- 12 N. Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, Logos, Split, 1981, str. 120.
- 13 S. Trojanović, *Glavni srpski žrtveni običaji*, Prosveta, Baština, Beograd, 1983, str. 41, 64, 157, 190.
U Indiji je jarac zivotinja vedske žrtve, »simbol vatre postanka i žrtvene vatre iz koje se rada novi i sveti život«, u afričkoj legendi ima simbolično značenje rasplodne i zaštitne moći; može označavati i koncentraciju zime i nagoveštaj plodnosti »u dubinama zimskog tla izrađuje se polagano i mukotrпно djelo vegetacije«. S druge strane, poistovećuje se sa seksualnim raskalašnostima i sa zestinom rasplodne moći. (Rječnik simbola, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983, str. 217–220.)
- 14 *Religiozni obredi, običaji i simboli*, Beograd, 1980, str. 14.
- 15 K. Levi-Stros, *Mitologija*, III, Prosveta, Beograd, 1983, str. 233, 284–286.
- 16 V. Čajkanović, *Mit i religija u Srba*, SKZ, Beograd, 1973, str. 79.
- 17 U starom Rimu nova godina počinjala je 1. marta, a 15. mart bio je posvećen boginji proleća i dugovečnosti. Njeno ime, Ana Perena (Anna Perenna), nastalo je iz ritualne formule, kojom se izražavala želja za dugim životom, a 15. mart slavio se uz pesmu, igru i šalu. (Rječnik grčke i rimske mitologije, SKZ, Beograd, 1979, str. 30.)
Na Pirinejskom poluostrvu u toku martovskih praznika, bio je raširen običaj pravljenja babe od kartona ili drveta i cepanje ove figure na pola (»piliti stariću«), sem toga, deca su u polju spaljivala strašilo u obliku babe. Sve do dvadesetih godina našeg veka održao se i običaj da deca presreću u selu stare i udarajući u šerpe i lonce, podižu neverovatnu buku i graju. Stari tih dana nisu izlazili iz domova, ali su se uveče okupljali pred njho-

vim kućama, pevali, vikali i testerisali pripremljen komad drveta. U Belgiji i Holandiji jedan od praznika prolećnog ciklusa (17. mart) povezan je sa ženskim licem koje ima neke atribute germanske boginje smrti. I u Austriji se 17. III praznuje kao dan sv. Gertrude, a prva tri dana marta odgovaraju periodima nastupajuće godine: zimi, proleću i letu, i po njima se predviđa da li će godina biti rodna. Kod Bugara se posebno obeležavao 1. mart, prva nedelja ovog meseca naziva se »martina nedelja«, a uobičajen je i naziv »baba Marta«.

- (Календарни обичаји и обряди в странях зарубежной Европы)
18. Календарни обичаји и обряди в странях зарубежной Европы конец XIX – начало XX в. вессинте пражинки, Наука, Москва, 1977, стр. 31.
 - 19 M. Budimir, *Sa slovenskog Olimpa*, Zbornik Filozofskog fakulteta, Beogradski univerzitet, Beograd, IV, 1, 1956, str. 39.
 - 20 S. Zečević, *Mitska bica srpskih predanja*, Beograd, 1981, str. 65, 21 V. Matić, *Psichoanaliza mitske prošlosti*, II, Beograd, 1979, str. 119.
 - 22 L. Leže, *Slovenska mitologija*, Grafos, Beograd, 1984, str. 106.
 - 23 D. Bandić, *Tabu u tradicionalnoj kulturi Srba*, BIGZ, Beograd, 1980, str. 305.
 - 24 *Rječnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, I, SANU, Beograd, 1959.
 - 25 P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb, 1971, str. 166–168.
 - 26 M. Bošković-Stulli, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb, 1975, str. 196–197.
 - 26a M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, INU, Zagreb, 1967, str. 161.
 - 27 Isto, str. 170.
 - 28 A. G. Levinton, nav. studija, str. 65, 29 M. Bošković-Stulli, *O recenicima usmenog pripovjedača*, Umjetnost riječi, XIII, br. 4, 1969, str. 255–273.
 - 30 N. Milošević-Dordević, *Etiološka priča*, Rječnik književnih termina, Nolit, Beograd, 1985, str. 193–194.
 - 31 A. Joles, *Jednostavni oblici*, Zagreb, 1978, str. 52.
 - 32 V. Biti, *Bajka i predaja*, Zagreb, 1981, str. 170.
 - 33 Isto, str. 169.
 - 34 V. Prop, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982.
 - 35 N. Milošević-Dordević, *Prilog proučavanju strukture srpskohrvatske narodne pripovetke*, *Novela – Legendarna priča*, Anali Filološkog fakulteta, Beograd, br. 6, 1966, str. 188.
 - 36 D. Škiljan, *U pozadini znaka*, Zagreb, 1985, str. 107.
 - 37 V. Vrčević, *Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive*, Beograd, 1968, broj: 35 (str. 17), 48 (str. 22), 120 (str. 51), 154 (str. 69); V. S. Karadžić, *Srpske narodne pripovetke*, prir. M. Bašić, Beograd, 1927, str. 316–317.
 - 38 B. Ejenbaum, *Književnost*, Nolit, Beograd, 1972, str. 23.
 - 39 Z. Ružić *Rima*, Rječnik književnih termina, Nolit, Beograd, 1985, str. 655.
 - 40 V. Stefanović Karadžić, *Srpske narodne poslovice*, Prosveta, Beograd, 1965, str. 57.
 - 41 A. Kuk, *Mit i jezik*, Rad, Beograd, 1986, str. 250.
 - 42 Isto, str. 251.
 - 43 M. Bošković-Stulli, *Pričanja o životu*, Književni rodovi i vrste – teorija i istorija, Institut za književnost i umetnost, Beograd, 1985, str. 157.
 - 44 V. Biti, nav. delo, str. 49.
 - 45 U nešto izmenjenom obliku u usmenim bajkama sposobnosti »Okamenjivanja« ljudi vezana je za zmajevu (»Zdaja i carev sin«, Vuk, SNP, 1853, br. 8; »Biserko«, Čajkanović, SNP, 1927, br. 12), a začudujuću pravilnost pokazuje analogija sa predanjima u kojima se zmajevi pojavljuju u vezi sa vremenskim nepogodama (»leti i vodi oblake i grad navodi na ljetinju«, Vuk, *Zivot i običaji naroda srpskog*, Beograd, Prosveta, 1969, str. 173).
 - 46 V. Latković, *Narodna književnost*, I, Beograd, 1975, str. 100.
 - 47 A. G. Levinton, nav. studija, str. 58.
 - 48 M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, str. 162.
 - 49 Isto, str. 170.

1^a *Blagovijest i babini kozlići*
»...Pripovijedaju da je u to vrijeme nekakva baba istjerala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla »Prč Marcu! ne bojim te se: moji jarčići petorošćici.« Na to se rasrdi Mart, pa uzajmivši u Februarija nekoliko dana, navali snijegom i mrazom, te se smrznue i okameni i baba i njezini jarići. Kažu da se i danas može vidjeti u nekakvoj planini (gdje se to dogodilo) ono kamenje što je postalo od babe i od jarića: baba stoji u srijedi i jarići oko nje...«
(Vuk Stefanović Karadžić, *Život i običaji naroda srpskog*, Prosveta, Beograd, 1969, str. 36)

1^b *Blagovijest pripovijest*
(što se zime tiče). Valja da je ova poslovice ostala od one pripovijetke, kako je nekakva baba negde oko blagovijesti iščeralala jariće u planinu, pa dunuo sjever i udario snijeg, a ona rekla: »Prč, Marcu! ne bojim te se, moji jarčići petorošćici.« Na to se rasrdi Mart, pa navali sa snijegom i s mrazom, te se smrznue i okameni i baba i njezini jarići.«
(Vuk Stefanović Karadžić, *Srpske narodne poslovice*, Prosveta, Beograd, 1965, str. 57–58, br. 222.)

2 »BABA I BLAGOVIJEST

Čula baba da mnogi govore da nema više zime poslije Blagovijesti, pa iščeralala jariće u planinu a ostavila doma

DODATAK

zubun, pa počne puhati sjever, a ona s objema rukama počne davati roge i njake sjeveru, govoreći: na sjevere! a prč marču! više vam se ne bojim, blizu je naš mladi Đuro, a moji jarići petorošćici. Rasrdi se na babu sjever i Marč, pa udari snijeg i mraz, te joj se jarići smrznue, a baba bježeći kući, i duhajući u ruke zaviče: bogme ljudi lažu da je zima prošla, nego može biti Blagovijest pripovijest.»

(Vuk Vrčević, *Srpske narodne pripovijetke ponajviše kratke i šaljive*, Beograd, 1868, str. 25, br. 56)

3) »Okrenulo lipo vrime u veljači, iskotili se janjci, a baba uz mlade janjčice stala popivati: Moji janjčići, potrkocići (počeli poskakivati), od pedlja van rošćici, a od roguše bičići. Na svrju veljače sita baka konastre (tj. grušaline od mlaka) Tako se baba, valila, ali evo nesriće, zajme veljača u marča 15 dana, okrenu strašan led, pokrepaše janjčići...«
(Ivanišević Fran, *Poljica. Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slovena, Zagreb, 1903, VIII, sv. 2, napomena na str. 204.)

4) »Mladenci dolaze odmah posle sečke. Oni su početak proleća. Mladenc posleđnji babin jarac.« Kič, jarče, ne arim ti, sečko. 'Prč, jarče na planinu, p... sečke na ledinu', kazala je baba. Kad je ovo sečka čula, uzajmila je od marta devet dana te smrznla babu sa svim kozama i jarićima, i vedrica joj ostala na glavi. Ovo se mesto nalazi na Vragopeč-planini blizu Ljubotena. Ovih devet dana zovu se uzajmica...«
(Dena Debeljković, *Običaji srpskog naroda na Kosovu*

polju, Srpski etnografski zbornik, SKA, 1907, knj. 7, Običaji naroda srpskog, knj. 1, str. 261-262.)

5) »132. Babine huke. Baba rekla Veljači. Udri sila na silu, moji jarcici pedljorošćici, janjčići kolorošćici, voliči teljišćici' (tj. već za teljige). – Visoko.« (Običaji i verovanja iz Bosne, skupio Ljubomir Pećo, sveštenik, Srpski etnografski zbornik, SKA, 1925, knj. 32, Život i običaji narodni, knj. XIV, str. 382.)

6) »Babini Dni (Zaimeni Dni). – Narod veruje da Babini Dni traju samo tri dana i to: 1, 2, 3 marta, i da ih je »dedo Sečko« (Februar) pozajmio od »baba Marte«. U narodu postoji ova priča: »Edno Sečko zafatila da izleve, a vreme malce se razgalilo, trava fatila da raste, i p'pki da se razvijate. Edna baba što i sa baktisalo ud zima, fatila azr da sa cinuve za da ode na planine. Sečko ispadnal i baba Marta flizela, ona trgnala suse jarci suse kozi da ode na jazl'k, da letuje uf planina. Idekji pu p'tut se si prakažovala: 'Trš, jare, v planina! – Serem se Sečku na bradina!' – Sečko ka čujve, mu padnalo krivo, pa si utide pri baba Marta, što si de-

riše nekuja krava, i fati da i sa mole da mu puzaime tri dni on da vladeje. Edno Marta pristana i kandisak. Ka si duna Sečko edin vetar i dož ka si zafati edna lapavica, hej more, hej, čovek ud studeno uf mišiji dupki da se napika. Babata suse kozi i jarci biše taman na sredi na p'tut. Ka a fati puledićta i ona i jarci sa šćikurisaa (skočanjise se) i koji dek si biše tam si ustana.«

I danas iznad sela Sirminin, kad se ide ka planini Dve Uši, postoji kamenje koje liči na stado belih i crnih jarića, a u sredini kamen koji liči na babu. Iz daleko ovo kamenje može da obmane čoveka, da pomisli da je tu ovčar, a oko njega stado jarića. – Iz stene koja predstavlja babu ide voda, koju narod zove, babina češmička.«

(Stevan Tanović, Srpski narodni običaji u Devdelijskoj Kazi, Srpski etnografski zbornik, SKA, 1927, knj. 40, Život i običaji narodni, knj. XVI, str. 13.)

7) »U Kuća se često kaže: »Sjever babin dever'. S tom izrekom u vezi je i jedna narodna priča, po kojoj je o Blagovještji jedna baba digla s kozama u planinu, pa se pomela, te se, po narodnome vjerovanju, nahodi zajedno s

kozama skamenjena u Grlu od Jerine kod Peći. Na tri dana za njom digao je i ded, te se i sad zovu oni dnevi, Babini i dedovi dnevi' i vjeruje se, da su napakiji od sviju zimskijeg dana, jer se kaže, da se tjech dana istresa zima.« (Život i običaji plemena Kuća, od Stevana Dučića, Srpski etnografski zbornik, SKA, 1931, knj. 48, Život i običaji narodni, knj. XX, str. 333.)

8) »BABA I VELJAČA

Javila baba stado od glavice, bila veljača sva lpa, topla, a jedna baba narugała se veljači, di goni blago lipo, nije smrzo, nije ništa, veli:

– Bome, nije mi veljača pomela ništa od blaga, ni koze, ni jarića.

A veljača zajmila u marča trinaest dana pa onda jadnu babu operi krpom i snigom pa pomelo i babu i jarad.«

(Narodne pripovijetke, priredila Maja Bošković-Stulli, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26, Zagreb, 1963, broj 123, str. 270-271 i napomena na str. 334 – tekst iz rukopisne zbirke INU, str. 99, zapisala MB-S, god. 1955. u Vraniku (kraj Lovnica), kazivala Ika Krpan.)

čudotvorni telefon

ivan kovačević

Krajem 1982. godine kružila je Beogradom jedna neobična priča. Bila je pričana i prepričavana sve dok nije dospela na stranice štampe. Novinarskim umećem preoblikovana ta priča izgleda ovako:

»Bila jednom jedna siromašna radnička porodica. Roditelji radnici jedva su sastavljali kraj sa krajem. Imal su jednog malog, dobrog sina.

Onda su dobili telefon. Bio je to važan trenutak u njihovom skromnom životu. I pazili su, kako su god znali i umeli, da čudesnu spravu koriste samo onda kada im je najpotrebnija.

Jednoga dana, kada su roditelji bili na poslu, usamljeno, dobro dete, počelo je da se igra velikom napravom (...) Dečko je okretao telefonske brojeve (...) i čeknuo da, najzad, sa nekim razgovara. I odjednom, sasvim slučajno, suludom kombinacijom brojeva, dečak je dobio sagovornika.

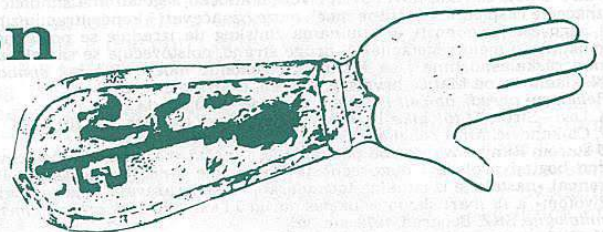
Radničko dete koje se igralo telefonom – dobilo je Ameriku! U Americi – Čikago! U Čikagu – glas koji se javio – govorio je srpskohrvatskim jezikom! Mali polterski sin i daleki deka iz Čikaga divno su se ispricali. Nepoznati prijatelj iz Amerike, zamolio je dačaka iz Jugoslavije da zapiše njegov telefonski broj, i da zove i sutra (...)

Skoro mesec dana dečak je zvao starca, razgovarao sa njim i čuvao to svoje jedino, samostalno prijateljstvo kao najveću tajnu. Dečak i starac su već sve znali jedan o drugome. Igrali su se skrivalice preko telefona, opisivali svoje sobe, gradove i šaputali najlepše i najprijateljskije, fatalne reči – jedan drugome u slušalicu.

Ali jednoga kobnog dana, tati i mami – radnicima dode telefonski račun. U kući i složnu porodicu uvuče se crv razdora. »Nemoguće«, hvatali su se za glavu izbezumljeni roditelji. »Telefonski račun od šest miliona dinara! To je neka greška«, ubedivali su jedno drugo. Dete je samo ćutalo.

U pošti su bili nemilosrdni: »Da, svakodnevni razgovori sa Amerikom! Očajni roditelji sredili su nekako da ogroman račun plate u ratama, i proklinjali dan kada su strašnu spravu uopšte uneli u kuću.

I jednog dana, sumnja pade na sina. Pritisnuto, dete je sve priznalo. Roditelji prvo nisu verovali. »Kakav deka iz Amerike, to si negde čuo«, ali mali sin je uporno ponavljao da ima divnog druga s kojim je svakog dana razgovarao. Ljudi, najzad, odlučise da vide koji je to monstrum nagovorio njihovog sina da svakog dana zove Čikago i napravi basnoslovni račun. Ako već treba da plate toliko, onda makar znaju zbog koga. Okrenuli su brojeve.

Javio se stariji muški glas. Sve je bilo tačno. Roditelji su bili zabezeknuti. Čudni, stari prijatelj njihovog malog sina – bio je Jugosloven. Otišao je iz domovine davno, pre skoro pedeset godina. Nikada više nije bio u Jugoslaviji. Prvi put posle četrdeset godina čuo je svoj jezik – onda kada mu se javio dete iz Jugoslavije. Od porodice nije imao nikoga. Od trenutka kada mu se dete javilo, njegov život, usamljenički i tužan, dobio je sasvim novi smisao. Shvatio je da mu je samo providenje poslalo u tužnu starost tu nežnu, divnu pticu. Dečak je bio njegov jedini pravi, iskreni prijatelj.

Svi su plakali. Roditelji su pomenuli strašan, ubilački telefonski račun. Starac je sutradan, telegrafski, poslao iz daleke Amerike sedam miliona u dolarima. Bio je to prvi put kada je otac radnik, svojim rukama, izbrojao toliko novca.

Nije prošlo ni nekoliko dana (...) zazvonio je telefon. Deka iz Amerike – bio je u Beogradu. Zvao je malu porodicu da dode u hotel sa detetom. Roditelji su, uplašeni pričama o sumnjivim tipovima, manijacima, kidnapovanjima (...) posli sami. Deka je insistirao da mu pokažu dete. Svi su se vratili kući. Susret je bio istorijski. Dete i starac dugo su zagrljeni i uplakani šaputali nešto jedno drugom. Roditelji su šuškali sa strane.

Onda je deka (...) pitao malog radničkog sina koja mu se kuća u okolini najviše dopada (...) Dete je odmah pokazalo na jednu malu komšijsku vikendicu – u planinskom stilu. Čarobni štapić nije bio potreban. Dete je dobilo kućicu. Čudni, usamljeni starac iz Amerike bio je multimilijarder. Vlasnik nekoliko fabrika, vlasnik mnogih štednih knjižica, nekretнина i vlasnik najlepšeg kraja sopstvenog života, vlasnik neverovatnog, čistog prijateljstva.

Starac je poželo da usvoji dete. Roditelji nisu pristali. Onda je deka rekao: »Ako doživim da moj mali veliki prijatelj napuni osamnaest godina, neka odluči sam. Sada može da bira u kojoj školi na svetu želi da se školuje. To je za mene bio najsrećniji trenutak u životu. Celo svoje bogatstvo – ostaviću njemu.«

Deka se srećan vratio u Ameriku. Mala porodica mnogo puta posle toga bila je u gostima kod starca. I svi su živeli srećno i u ljubavi.«

U daljem tekstu novinar priča kako je »tragajući« za tom porodicom obišao više prigradskih naselja (Obrenovac,